

TAMÁSI ZSOLT

**Papi forradalmi magatartások
a megtorlások tükrében.
Erdélyi római katolikus egyházmegyeés papság
1848–49-ben**

Abstract: The Transylvanian Roman Catholic diocesan clergy's revolutionary conduct outlined in the light of reprisals.

After the 1848 revolution, where even Catholic priests took part, reprisals followed. The bishop tried to protect the priests by different kinds of protective mechanisms. One of the most effective steps was the one to punish the revolutionary priests within the church, thus saving them from the state reprisal. The article analyzes the engagement of the priests with the revolution and the revolutionary role of the priests. Another interesting aspect of the problem is the behaviour of some priests toward the Austrian authorities.

Keywords: revolution, bishop János Szcitovszky, Catholic Church, Transylvanian diocesan priest.

A római katolikus papság 1848/49-es forradalmi szerepvállalása¹ a szakirodalomban kisebb súllyal van jelen a forradalom és szabadságharc más szempontjaihoz viszonyítva. Ebben részben felelős az a történetírói diskurzus, amely a forradalom és szabadságharc centenáriumakor, a hatalmat átvevő kommunista diskurzus hatására a forradalmi szereplők közül ideologizáltan emelt ki személyeket és csoportokat, miközben reakciós elemként tüntette fel a bécsi körökkel szoros kapcsolatot ápoló katolikus felsőpapságot, illetve a püspöki karnak engedelmes alsópapságot is. Ebben a logikai sorrendben egy nagyon leszűkített kép

¹ A kutatás a Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungarica 8524/91/2014/HTMT szerződésszámú ösztöndíjával valósult meg.

bontakozik ki a klerikális magatartásról: a felső papság a nemzeti függetlenség ügye ellen fordult, a másik oldalon pedig a reakciós alsópapság szerepéről olvashatunk, amely nemcsak a szabadságharcot támogatta, hanem egyúttal az egyház belső kritikáját is gyakorolta. Ez a kép viszont nagyon hiányos, hiszen a papság legnagyobb részéről semmilyen információt sem közöl.

Önmagában már ennek a diskurzusnak a kialakulása is érdekes probléma, hiszen alapvetően nem a kommunista ideológia egyértelmű terméke, sokkal inkább a tudatos felhasználása annak a törekvésnek, amelynek során 1849 őszétől éppen a magyar katolikus püspöki kar, a kinevezett hercegprímás, Szcitovszky János vezetésével igyekezett messzemenően elkendőzni a katolikus papság forradalmi szerepvállalását annak a reményében, hogy így a politikai felelősségre vonás alól az egyháziak mentesíthetővé válnak. Az eddigi kutatási eredmények azt mutatják, hogy az egyházi önvédelmi mechanizmus kettős módszerrel igyekezett a forradalomban és szabadságharcban részt vevő klerikusok mentését biztosítani: egyrészt a polgári hatóságoktól az egyházi szentszékekhez utalni a klerikusok felelősségre vonását, másrészt eltüntetni a kompromittáló dokumentumokat. Ugyanis az osztrák hatóságok betekintést igényeltek az egyházi iratanyagba is. A módszeresen végrehajtott egyházi önvédelmi mechanizmus valóban lehetővé tette a papság purifikációját, ami viszont a katolikus klérus – így az erdélyi egyházmegyes papság – tényleges szerepvállalásairól több lényeges információ szándékos elfeledtetését is eredményezte.

A megtorlás kezdetén sorra kerülő letartóztatások, rögtönítélő bírósági döntések, az egyházi önvédelmi mechanizmusnak megfelelő azonnali, gyors áthelyezések, visszaléptetések jól jelzik, hogy az erdélyi római katolikus klérus szerepvállalása a forradalom és szabadságharc eseményeiben sokkal intenzívebb volt, mint ahogyan ez a történetírásban rögzült. Szentkatolnai

Bakk Endre feldolgozása arra mutat rá, hogy az erdélyi egyházmegye 530 szerzetes és világi klerikusa közül 114 volt, aki tábori lelkészként, honvédként, nemzetőrként, illetve helységről helysére járó népszónokként működött a szabadságharc sikeréért. Az állomáshelyükön maradó papok is elősegítették a szószékről a szabadság sikerét.² Az osztrák birodalmi ütemtervnek megfelelően a legelsőként felelősségre vont forradalmi vezéregyéniségek közt a katonai és politikai vezetők mellett ezért az egyháziak is szerepeltek. A letartóztatások, a számonkérések által érintett papság forradalmi szerepvállalása közvetlen és közvetett módon is kutatható. Közvetlen információkkal szolgálnak azok a bírósági ítéletek, amelyek tételesen sorolják fel a forradalmi ténykedés bizonyítékait, közvetett módon pedig felhasználhatóak a papjukat védő hívek beadványai azok a névsorok, amelyekből kiderül, hogy a megyéspüspök kiket küldött vezeklésre egy-egy kolostorba, kiket helyezett át sürgősségi módszerrel, illetve azok az adatok, amelyekből kiderül, hogy egy-egy pap, megszakítva plébánosi tevékenységét, csak néhány év múlva bukkant újra fel az egyházi sematizmusok szerint valamelyik plébánia vezetésében.

Jelen tanulmány célja röviden összegezni az erdélyi római katolikus egyházmegyes papság forradalmi magatartását a megtorlások tükrében. A magyar forradalom és szabadságharc melletti elkötelezettség fokmérője lehet az osztrák megtorlási gépezet áldozatainak számbavétele, párhuzamosan annak elemzésével, hogy mennyire volt hatékony az a védekezési mechanizmus, amely megalkotásával, működtetésével a katolikus egyházi vezetés elsősorban arra törekedett, hogy az egyháziak forradal-

² Szentkatolnai Bakk Endre: *Az erdélyi r. kath. Világi és szerzetes papság az 1848-49-iki szabadságharc alatt*, in *Történelmi lapok*, 1902. augusztus 19–1903. január, 9., 10.

mi ténykedését minimalizálva mutassa be, s így a számonkérés terhe alól klerikusait mentesítse. Miután a tanulmány során röviden vázoljuk a védekezési mechanizmus kidolgozásának lépéseit, arra is törekszünk, hogy az elérhető, fennmaradt iratok fényében újabb adalékokkal kiegészítve vázolhassuk a tényleges forradalmi szerepvállalásokat az erdélyi római katolikus egyházmegyében. A lehetséges szerepvállalások bemérésére egy-egy kontroll-példát igyekszünk részletesebben megvizsgálni azokra a helyzetekre, amikor egyértelmű a forradalom támogatottsága, amikor az osztrákok erdélyi egyházmegyes papot jutalmaznak, illetve amikor inkább a forradalmi kormánytól történő távolságtartás mutatható ki.

A forradalom ideje alatt a magyarországi és erdélyi egyházmegye papsága általában a forradalmi kormány utasításainak tett eleget, a Közlönyben megjelenő felszólításoknak eleget téve. A Magyar Honvédségben a szabadságharc idején 100 tábori lelkes volt, de emellett 600-nál is több fegyvert fogott papnövéndéket, már felszentelt papot találtunk, nem is beszélve az egyház által felállított és kezelt honvédkórházakról. Ebből a legtöbb püspökség, szeminárium, szerzetesrend kivette a részét.³ Az osztrák politikusok nehezményezték is, hogy a császári udvarhoz a legtöbb szállal kötődő katolikus egyháziak tömegesen vállaltak szerepet a szabadságharcban. Elégedetlenségüknek a legismertebb megnyilvánulása az 1849. július 3-i osztrák minisztertanács, ahol Alexander Bach ideiglenes belügyminiszter így fakadt ki: *„A felkelők tanai a katolikus egyháziak körében számos követőre és buzgó élharcosra találtak. Ha vissza akarjuk vezetni a magyarországi katolikus egyházat rendeltetéséhez, akkor meg kell tisztítanunk valamennyi olyan elemtől, akik a vallásra és az államra*

³ Szántó Konrád: *A katolikus Egyház története*, Bp. 1988. II. 406.

*nézve veszélyesek...*⁴ A vallásra veszélyes elemnek tekintették Horváth Mihály kinevezett csanádi püspök, vallás- és közoktatási miniszter azon tervét, mely szerint 1849. augusztusára tervezett egy nemzeti zsinatot, amelyen a magyar egyház teljes függetlenségét tervezte kimondatni.⁵ Ezt Róma az anglikán szakadáshoz hasonló tervnek látta, s ezért a szabadságharcot úgy értékelte, mint „végtelen előnyt a magyarországi egyház ügye számára”.

A forradalom és szabadságharc bukása után Haynau proklamációjában az egyházi személyekkel szembeni eljárásnál kiemelte, hogy rögtönítélő eljárásnak kell alávetni azt, aki a népet lázadásra csábítja; a pártütő kormánytól vagy az általa kinevezett biztosoktól még parancsot elfogad vagy annak engedelmessékedik; a hozzája bocsátott proklamációit vagy egyéb rendelkezéseit a császári királyi polgári és katonai hatóságoknak, melyeket közhírré tenni hivatalos állásánál fogva köteles, kihirdetni elmulasztja, vagy azokat elsikkasztja; a népfelkelést a császári királyi ausztriai vagy cári orosz seregek ellen felhívja, rendezi vagy vezérli. Haynau 1850-ig tartó uralma nem került el a felső papságot sem, de sokkal veszélyeztetett helyzetben voltak azok a papok, akikre a kormányrendeletek kihirdetésének feladata jutott.⁶ Hermann Róbert közlése szerint közülük került ki a kivég-

⁴ Zakar Péter: *Haynau egyházi áldozatai*. Aetas, 2000, 1–2.

⁵ A pécsi püspök, Szcitovszky János Bécsbe ment és formális feljelentést tett erről a nunciatúrán. Ezt a gesztusát Bécs később a primási székkal honorálta. Eördögh István: *Az 184849-es magyar szabadságharc bukásának diplomáciai háttere a szentszéki iratok fényében*. Aetas, 1996. 2–3.

⁶ Ezért is fogalmazta meg egy veszprémi egyházmegyés pap 1849. december 30-án, hogy a püspöki kar lépjen közbe, hogy semmiféle világi rendeletet ne kelljen a szószékről felolvasni. „(...) *ha egy futó pillanatot vetünk a lefolyt szomorú időkre, s ezek áldozataira az egyházi rend köréből, úgy látszik egyik és másik félen éppen az tulajdonított főbűnnek, hogy illy ügyekbe kellenlenül és hivatlanul avatták magokat némelly szerencsétlenek, s kevésbé erős lelkűek, mert magammal el nem hitethetem, hogy találkozhatott volna ítélőszék, mely*

zettek egyötöde.⁷ A kivégzések nemzetközi felháborodást keltettek, amit az osztrák kormány is kénytelen volt érzékeltetni, ezért október 26-án Bach belügyminiszter indítványozta a kivégzések felfüggesztését. Erre Schwarzenberg közölte a miniszterekkel, hogy az uralkodó éppen most küldött parancsot Haynaunak és Wohlgemuth altábornagynak, Erdély kinevezett katonai és polgári kormányzójának, hogy Magyarországon és Erdélyben állítsák le a további kivégzéseket. Október 28-án Schwarzenberg tudatta Buol-Schauenstein szentpétervári nagykövettel, hogy az osztrák kormány elhatározta, *„hogy ezután a legutóbbi felkelés során elkövetett egyetlen politikai bűntett esetében sem fogják a halálbüntetést alkalmazni”*.⁸ Október 30-án nem hivatalos közleményben tudatták ezt a közvélemény is.⁹ A halálbüntetések felfüggesztése viszont nem jelentette a további meghurcoltatások végét is.

Szcitovszky János pécsi püspök, 1849 júliusában¹⁰ Ferenc József által *„kegyelmesen kinevezett magyarországi Prímás”* kezdetől azon munkálkodott, hogy a világi hatalom által elítélt papokat mentse, ügyük tárgyalása egyházi bíróság elé kerülhessen. A felelősségre vonások által érintett klerikusok egy részét úgy sikerült

őket kárhoztathatja oly tettért, mellyért a felelősség fensőbbi hatalmat illetett.” – Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár, Protocollum exhibitorum, 772/1849.

⁷ Hermann Róbert: *Az 1849-1850 évi kivégzések*, Aetas 2000, 1–2.

⁸ Katona Tamás (szerk.): *Az aradi vértanúk*. Bp. 1979. II. 257–259.

⁹ Hermann i.m.

¹⁰ *„Ő császári királyi Apostoli Felsége folyó év Julius 21-kén legmagasb határozatánál fogva Hám János püspöknek lemondása által megüresedett Esztergomi érsekségre, s ezzel öszvekapcsolt magyarország primásságára, Nagykeri Scitovszky Keresztély Jánost pécsi megyés püspököt legkegyelmesben kinevezni méltóztatott.”* – OSZK, Kisnyomtatványtár 1848/162: *Ő császári királyi Apostoli Felsége ...Scitovszky Keresztély Jánost ... kinevezni méltóztatott / Haynau.*

kivonni a Haynau rémuralom vésztörvényszékeinek eljárása alól, hogy egyházi fenyítékben részesítették, majd többségüket viszonylag rövid idő múlva újra alkalmazták. Erre jogalapot biztosított, hogy Szcitovszky IX. Piusz pápától felhatalmazást kért és kapott az irregularitás¹¹ vétkébe esett papok feloldozására.¹² Ehhez viszont el kellett érni, hogy a papság ügyeinek tárgyalása a szentszéki bíróságokhoz kerüljön. Szcitovszky augusztus 23-án kelt levelében¹³ az egyházmegyék vezetőit felszólította, hogy részletes és pontos kimutatást küldjenek be hozzá a papságnak a forradalom és szabadságharc ideje alatt tapasztalt politikai magatartásáról. Tekintve ennek célját, vagyis „megmutatni, hogy a Clerusnak nagyobb része ő Felsége iránti hitét a fennforgó politikai zavarok között is megtartotta” eleve megkérdőjelezheti a beküldendő beszámolóok objektivitását. Minthogy egy konkrét cél elérésére igyekeztek érveket kovácsolni, a beküldendő jelentések struktúráját is meghatározta, hogy az érvelésnél használhatóbb legyen. Ennek megfelelően első pontként azok nevét kérte felterjeszteni, akik „a gondjuk alá bizott népet és ifjúságot ő Felsége és a törvényes rend iránti hűség és engedelmességben megtartani törekedtek és ezáltal jutalomra méltók-

¹¹ Szabálytalanság. Az egyházbírói előírások szerint az a pap, aki a papi szelidség ellen vét, az a szabálytalanság vétkébe esik, ami a fel nem szenteltekénél szentelési akadálynak minősül. A papi szelidség hiányának (defectus lenitatis) egyik jele a fegyverviselés. Háború esetén az egyházbíró igazságos és igazságtalan háború közt tesz különbséget. Az igazságtalan háború esetében még akkor is a szabálytalanság vétké áll fenn, ha az ellenség közül egy is elesik vagy megcsonkul az illető bármilyen jellegű közreműködésével (fegyverforgatás, lelkesítés...). Szeredy József: *Egyházbíró. Különös tekintettel a Magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra*. I., 158. §, 325.

¹² Zakar Péter: *A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben*. Bp. 1999. (Zakar 1999) 105.

¹³ Egri Főegyházmegyei Levéltár (EFL) – 830/1849. Szcitovszky János *Prímás körlevele*, 1849. augusztus 23.

ká lettek”. Vagyis pozitív megközelítésben mutatná be a katolikus egyház magatartását, s hogy ezt a magatartást még inkább kidomboríthassa, külön kérte, hogy *„e kérdés felfejtésénél minden egyes emberről egyes események elősorolandók, oly pontossággal, hogy a leírás a próbát minden tekintetben kiállhassa*”. A második pontban kérte felsorolni azok neveit, akik hűtlenségi vétekbe estek. Ez esetben viszont az első ponttól eltérően nem az egyház magatartásáról, hanem azokról az egyénekről kívánta felküldeni felterjesztését, akik *„teljes személyes szabadságba helyeztetve lévén”* estek a hűtlenség bűnébe. Velük kapcsolatosan azt is kérte tudatni, hogy sor került-e egyházi megbüntetésükre, s ha igen, mi módon. A világi bíróságok hatásköre alól másként nem menekíthetőek a papok. A harmadik pontnál azok neveit kérte beküldeni, akik *„félelemből, kikerülhetetlen erőszak, vagy édesgetés által vezetettek hűtlenségre, a nélkül, hogy magokat jókor szaladás által megmenthették volna*”. Tehát akiket más módon nem lehet menekíteni, a már érintett elv, a terhes körülmények kényszerítő erejére való hivatkozással szerette volna a felelősség alá vonástól menekíteni. Szcitovszkynak sikerült átvinnie ezt a pozitív megközelítést a hatóságoknál, s ennek megfelelően a császári királyi kormányzat már 1849. november 22-én 4767/7 szám alatt kiadott rendeletében kérte az egyházmegyéktől azok neveinek felterjesztését, akik *„a forradalmi kormány zsarnokoskodása miatt fogságot, vagy meghurcolást”* szenvedtek, hogy ezek a papok *„ne maradjanak méltánylás nélkül”*.¹⁴

A felelősségre vonás alóli tehermentesítés kidolgozása természetesen nem járt együtt annak teljesen egységes alkalmazásával minden egyházmegyében. A mentesítés módszerének életbe lép-

¹⁴ Győri Egyházmegyei Levéltár, Miscelanae, 13-14. csomó, 1101/1849: A győri választott püspöktől és káptalani helyettestől a győri polgármesternek írt levele, 1849. december 17.

tetése az akarat és a lehetőség függvénye is volt. Az egyházmegyét vezető püspökök, helynökök ugyanis csak akkor éltek a kidolgozott módszer lehetőségeivel, ha esetleges személyes sérelmeiket félretéve a közös célt tartották fontosabbnak, illetve csak akkor tudtak élni ezzel a lehetőséggel, ha a mentesíteni kívánt papok személyes problémáit is ténylegesen ismerték, illetve sikerült egyházi bíróság elé állítani a fegyelmezésre szoruló papot, még mielőtt a polgári, katonai bíróság elé került volna.¹⁵ Az erdélyi egyházmegye esetében az akarat egyértelműnek látszik a magukat politikailag kompromittált papok megvédése terén, ezekben az esetekben a lehetőségek gyors érvényesítése terén találunk inkább fennakadást. A magukat egyházilag kompromittált papok esetében a világi számonkéréstől való mentesítéssel párhuzamosan megfigyelhető a szigorúbb egyházi büntetés alkalmazása is.

Az erdélyi egyházmegyében a szabadságharc bukása után elég nehezen találtak rá a megfelelő védekezési formára. A püspök, Csíktusnádi Kovács Miklós előbb a helyzetfelmérésre törekedett, s így a kezdeti megtorlásokat nem tudta megakadályozni. A szeptemberi szentszéki ülés rámutat, hogy az 1848. október 9-én Gyulafehérvárra érkező püspök *„eleinte az utak bátortalan-sága és a megtagadott katona-kíséret, azután egy nagyon súlyosan ránehezedett több hónapig tartó betegség miatt kénytelenített itt maradni, honnan különben a vár-ostromlási négy hónap lefolyása alatt¹⁶ megyéje papjaival és a váron kívül lévő minden más egyénekkel való közlekedéstől merőben el volt zárva, és így papjainak sem*

¹⁵ Az önvédelmi módszer kidolgozásáról és a magyar egyházmegyéken belüli alkalmazásáról ld. Tamási Zsolt: *A katolikus egyházvezetés önvédelmi törekvései az 1848-1849-es forradalom leverése után*. Történelmi Szemle 2009/3. 355–383.

¹⁶ Itt arra a négy hónapra utal a jegyzőkönyv, amíg az erdélyi egyházmegye kormányzását a kinevezett püspöki helynök, Kedves István kolozsvári esperes látta el: 1849. május közepe – augusztus vége.

politikai, sem egyházi cselekvényeiről tiszta, részletes és hiteles adatokon épült tudomással nem bírhat".¹⁷ A beszámolót Kedves István kolozsvári apátplébánostól várta, akit 1849. május 18-án nevezett ki korlátozott jogkörrel püspöki helynöknek. A püspök a papság mentését szerette volna felvállalni, azért volt szüksége a beszámolóra, hogy „*miket a politica megenged (...) hogy ha szükségesnek látom, s kivihetőnek tapasztalom, lépéseket tehessek*".¹⁸ A helynök a maga során éppen a legzavarosabb helyzetekről rendelkezett a legkevesebb információkkal. A székelyföldi kerületek ugyanis nem fogadták el helynöki kinevezésének jogosságát, az utasításokat inkább a Közlönyből olvasták ki maguknak. Szeptemberi beszámolójában rá is mutatott a helynök, hogy „*az én helyetteségemet nem mindenütt fogadták el, mint Gyergyóban, és Felcsíkon másutt határozatilag is érvénytelennek nyilatkoztatták és azt hivatalosan is megírták, mint Udvarhelyt, azért az ily esperestségekből ide hozzám nem is jövén hivatalos tudósítás, a papok állásáról csak hírből tudhatok valamit*".¹⁹ Azt azonban tudta, hogy a forradalom és szabadságharc alatt „*több papok katonák lettek, nem kevesen elfajultak, és botránkoztatók lettek*".²⁰ Augusztus 26-án kelt levelében arra is rámutatott, hogy „*még micsoda változások történtek közelebbről az osztrák sereg bevonulása alkalmával? tisztán nem tudhatom, any-*

¹⁷ Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár (GYÉFL) Püspöki iratok (PI) – 393.d. 2.cs. 286/1849. – Gyulafehérvár, 1849. szeptember 12.: *A püspöki szentszék gyűlésének jegyzőkönyve.*

¹⁸ GYÉFL PI. – 389.d. 4.cs. 84/1849; 393.d. 5.cs. 84/1849. – Gyulafehérvár, 1849. augusztus 15.: *Kovács Miklós erdélyi püspök levele Kedves István ideiglenes helynöknek.*

¹⁹ GYÉFL PI. – 393.d. 5.cs. 225/1849. – Kolozsvár, 1849. szeptember 7.: *Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

²⁰ GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 86/1849. – Kolozsvár, 1849. augusztus 21.: *Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

nyit hallottam hogy politikai vétségek miatt nevezetesen Csíkban és Gyergyóban igen sok papokat elfogtak”.²¹

Az elfogott papok kérdése automatikusan felvetette a problémát, hogy ezek ügyében a püspöknek szabad-e vagy sem közbenjárni a polgári hatóságoknál. Az erdélyi egyházmegyében, jól megértve a primás körlevelének célját, rámutattak, hogy a püspök, amíg tehet, a törvényes hatalom iránti engedelemsségre intette papjait. Szerencsés körülménynek tekinthető, hogy a szabadságharc ideje alatt a gyulafehérvári ostromzár miatt már nem kellett állást foglalnia, s így erről most nem kellett számot adnia. A már elfogott papokkal kapcsolatosan azt az érvet fogalmazták meg, hogy a vétkesnek talált pap „nem önszíve hajlama szerint, hanem a magoknak halál-fenyegetés által engedelemességet kicsikaró, és a fejevári várat kivéve, egész Erdélyt hatalmukban tartó Kossuthpártiak kényszerítése miatt kénytelenített cselekedni, hogy életét megmenthesse”. A következő lépés az egyházi vétségek kiemelését célozta már meg, szemben a politikai bűnökkel. A püspöknek meg is fogalmazta, hogy „mennyivel fájdalmasabban esett atyai szívemnek a helyreállott közlekedés után értesülni azon vakmerő féktelenségről, melyet papjaimnak egynémelyike nemcsak polgári, hanem egyházi téren is elkövetni nem írtózott”.²²

Az összefüggések megértéséhez közelebb vihet annak az elemzése, hogy a kezdetben valóban szűk lehetőségek mellett milyen mértékben azonosítható be a püspöki döntés háttérében az egyházfegyelmi kihágások elítélésének a ténye is. Az egyházfegyelmi kérdések terén elsősorban a radikális alsópapsági mozgalom kibontakozásának vizsgálata jelentős. Ebben az összefüggésben

²¹ GYÉFL PI. – 393.d. 5.cs. 212/1849. – Kolozsvár, 1849. augusztus 26.: *Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

²² GYÉFL PI. – 393.d. 6.cs. 490/1849. – Kolozsvár, 1849. október 27.: *Kovács Miklós püspök levele Ráduly János kanonokhoz.*

kontroll-példaként kiemelhető Keresztes Márton székelyudvarhelyi paptanár esete, akinek aktív szerepvállalását a forradalmi lelkesítésben több ponton is kapcsolatba hozhatjuk az udvarhelyszéki forradalmi eseményekkel. Erdélynek Magyarországgal történő Uniójának kimondása előtt az erdélyi Főkormányzók hivatalosan a forradalmi jelképek – köztük a kokárda, nemzeti lobogó – használatát nem pártolta. Elsőként Székelyudvarhelyen mutatható ki a városi lakosság és tisztviselők esetében a tömeges kokárda-viselet. Keresztes Mártonról kiderült, hogy már 1848. március 27-én viselte, példáját az iskolai vezetőség tiltása ellenére a diákok is követték. Az udvarhelyi incidens kapcsán Rajmund János esperes levelében beszámol arról, hogy *„mártius 27-én megérkezvén hozzánk a nem értett Unió híre az egész Reformatum Collegium s más ily szerűek a háromszínű jelt kezdettek viselni. Ezekhez kapcsolta magát Tisztelendő Keresztes Márton s a [főbbi] familiássának is szerzett s ez is Professora példájára viselni kezdete”*.²³ Rövidesen, március 29-én a széki gyűlésre készülve már minden tanácsos viselte a kokárdát. A március 30-i forradalmi hangulatú gyűléstől (amelyen elhatározták, hogy az erdélyi diéta összehívását az unió ügyében a főkormányzóséknél sürgetni fogják) távol maradt Bodrogi György főbíró. Az ezt követő piactéri nagygyűlésen szónokló papok neveit ugyan nem jegyezték fel, de tény, hogy még aznap Bodrogi György a megyéspüspöknél jelentést tett Keresztes Márton „ultra-liberális” és „communista” magatartása miatt. Jelentése Keresztes Mártont mint felforgató személyt mutatta be: *„egy éjszakai buvar bottrány telyes élete fedezésére nézve több szállásokat tart, igen szabad szellemű, s ha szabad mondani, azon ürügy alatt, hogy Erdély Magyar Országgal egybe kapcsolódgyék, Tronn elleni, szoval minden titkos társaságok tag-*

²³ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 496/1848. – Udvarhely, 1848. április 2.: *Rajmund János főesperes levele Kovács Miklós püspöknek.*

ja, aki midőn folyó év aprilisse 1-én városunk piatczán egy állásról szonokolva a nép tömeghez, az egyenlőség felett, nem késelkedett ezen kitétellel élni, mű is törvénytelen jogot gyakorlunk, értvén Papi Statust”.²⁴ A püspök ez ügyben gyorsan tisztázni akarta a kérdést, így április 18-án kelt levelében felszólította Keresztes Mártont, hogy tisztázza magát. Keresztes Márton elég későn, 1848. május 7-én keltezett levélben volt hajlandó csupán beszámolni. Késését azzal indokolta, hogy higgadtan akarta levelét megfogalmazni, nem pedig a püspöki leirat nyomán feltört vegyes érzelmei hatása alatt. Levelében utalt arra, hogy „*e borzasztó vádakból ezer tanúk aláírásával megerősített bizonyítványokkal tisztíthatnám ki magamat*”, ha nem tartana attól, hogy a forradalmi lázban égő városban, Udvarhelyen „*a nép megtudva méltatlan megtámadásomat, borzasztóan állana bosszút érettem, és talán olyan emberen, ki meglehet hogy éppen ártatlan*”.²⁵ Ez az állítása viszont már eleve elárulja, hogy támogatói éppen a túlfűtött forradalmi lelkesedésben élő lakosság köréből kerültek ki. A levél hangvétele sajátosan tükrözi radikális magatartását. Mielőtt ugyanis eleget tett volna a püspök által elvárt tényfeltárásnak, kérte előjáróját, hogy az ellene felhozott vádak teljes terjedelmében közölje vele, s ugyanakkor „*méltóztassék megnevezni ama Jurisdictio civilis-t, mely elég szemtelen volt, megfelelkezve önméltóságáról, engem ily vádakkal terhelni, és ezáltal a felség iránti hűségemet, hazám iránti szeretetemet gyanúba hozni*”. Csak e kérés után tért rá arra, hogy beszédét, amely a

²⁴ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 524/1848. – Udvarhely, 1848. április 1.: *Bodrogi György udvarhelyi főbíró levele Kovács Miklós püspöknek.*

²⁵ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 663/1848. – Udvarhely, 1848. május 7.: *Keresztes Márton udvarhelyi szónoklat tanár levele Kovács Miklós püspöknek.* A levelében elősorolt mentegetőzése óvatosan kezelendő. A forradalom leverését követően börtönt fog viselni forradalmi ténykedésért, volt tábori lelkész is, kinevezés nélkül, ő indítványozta a zsinaton, hogy az egyház mondjon le vagyonáról az állam javára...

feljelentést okozta, a püspök számára részletezze. Itt rámutatott, hogy minden népszerűségét arra igyekezett felhasználni, hogy a hallgatóság kedélyeit megnyugtassa, s a törvényességet szorgalmazza. Állítása szerint beszédének kezdő gondolata a következő volt: *„mindenek előtt rendíthetetlen ragaszkodásomat nyilvánítom az uralkodó ház iránt, megtörhetlen hűségemet urunk királyunk iránt”*. Királyhűségét nemcsak fenti szavainak, hanem tetteinek felsorolásával is igazolni igyekezett. Felidézte, hogy az asztaltársaságokban is poharát a királyra, a Habsburg házra emelve tartott köszöntő beszédek. Ezt követően levelében minden – a püspök által felidézett – ellene felhozott vádat *„rágalom és hazugság”*-nak nevez. Így tagadta, hogy titkos társaságnak lenne a tagja, titkos házakat tartana fent. Az egyenlőségről szóló beszédrészlete kapcsán rámutatott, hogy nagyot tévedett az a bizonyos feladó, aki szerint ő erről mint *„Communistá”* beszélt volna. Végző soron azonban bevallja radikális nézeteit, amikor a következőket írta: *„Excellentiád engem ultraliberálisnak²⁶ nevez; e nevezet engem, talán ezelőtt három hónappal meg illetett, de már ma nincs értelme; őszintén nyilváníthatom, hogy ma Kormány embere vagyok”*. Tehát radikális nézeteit a forradalmi változásokkal törvényesítettnek tartotta. Ezért is a záró soraiban elég erős hangot ütött meg püspökével szemben: *„legyen meggyőződve Ex[cellen]tiád, hogy katolikus pap vagyok és az is akarok maradni halálig, hacsak erőszakkal ki nem vettetem; de emellett polgár is; és midőn papi kötelességeimet szentül kívánom teljesíteni, soha sem fogok megfeledkezni polgári tartozásaimról is”*.

Az ellenforradalmi akció elején a szászok elleni bizalmatlanság szinte lincseléshez vezetett Székelyudvarhelyen május végén, amit Keresztes Mártonnak sikerült megakadályozni. Tekintélyét

²⁶ A püspök levelében valóban ezt a szót használja: *in cogitandi ratione ultra liberalum*. – GYÉFL. PI. – 390.d. 16.cs. 524/1848: Kovács Miklós püspök levele Keresztes Márton udvarhelyi szónoklat tanárnak.

ugyanakkor nemcsak a város fogadta el, hanem a kerületi papság is, hiszen őt választották az augusztus végén tartott egyházmegyei zsinat és státusgyűlés udvarhelyszéki képviselőjének is. Hozzászólásai elsősorban az állam-egyház viszony gazdasági vonatkozásai terén bizonyították radikalizmusát. Az egyházkormányzati demokratizálódást annyira komolyan vette, hogy püspöki helyezés nélkül, önkényesen foglalta el az atyhai plébánia irányítását, miután a község forradalmár papja az agyagfalvi gyűlés²⁷ után váratlanul meghalt. Az atyhai plébános, Miklósi Sándor kolerajárványban éppen a gyulafehérvári vár ostromállapotba helyezésének időpontjában, október 19-én halt meg. Antalfi Ferenc udvarhelyszentléleki plébános és Udvarhely-kerületi helyettes esperes jelentése rámutat, hogy „*Mindszent hó 19-én epemirigy²⁸ következtében történt véletlen haláláról hírt annál fájdalmasabban vettem, mennél több évet ígérhetett volna magának ezen fiatal év és erőben levő pap*”.²⁹ Az esperes a plébános haláláról szóló tudósítást Molnár Ferenc parajdi lelkésztől kapta, majd ezt követően küldte el jelentését a püspöknek, október 21-én, amelyet a püspök november 4-én kapott kézhez.³⁰ A késés oka ebben az esetben az volt, hogy a jelentés Kolozsvárra érkezett be, honnan Pakó János titkár november 1-jén kelt felterjesztésében küldte tovább Gyulafehérvárra Kovács Miklós püspöknek.³¹ E felterjesztésből azt is megtud-

²⁷ Amelyen maga Keresztes Márton is, hívei élén, részt vett. Kovács i.m.; Marton i.m. 224–227.

²⁸ Pakó János levelében az epemirigy járvány helyett a dögvész fogalmat használja. – GYÉFL PI. – 393.d. 37.cs. 1299/1848. – Kolozsvár, 1848. november 1.: Pakó János levele Kovács Miklós püspöknek.

²⁹ GYÉFL PI. – 390.d. 15.cs. 1316/1848. – 1848. Szent András hó 4. : Antalfi Ferenc levele Kovács Miklós püspökhöz.

³⁰ GYÉFL PI. – 394.d. 11. cs. 633/1849: *Historia Domus et Ecclesiae Rom. Cath.*, Udvarhely: – 34/1848; 36/1848.

³¹ GYÉFL PI. – 393.d. 37.cs. 1299/1848. – Kolozsvár, 1848. november 1.: Pakó János levele Kovács Miklós püspöknek.

juk, hogy a meghalt fiatal pap a szabadságharc elkötelezett híve volt, halálára az agyagfalvi gyűlésről hazafelé menve, Sófalván került ugyanis sor. A megürült plébánia betöltése körül a zavaros helyzet és a postaközlekedés rendetlensége miatt furcsa helyzet alakult ki. Az atyhai egyházközség egy része a sófalvi születésű, Lengyelfalván szolgálatot teljesítő Csonta József plébános kinevezését kérte a püspöktől. Az érintett plébános, Csonta József hasonló tartalmú, áthelyezését kérő levéllel fordult főpásztorához, október 27-én kelt levelében. Ugyanakkor a sepsikőröspataki plébános, Kapca János is szeretett volna ide kerülni, áthelyezési kérelmét a brassói esperes, Kovács Antal is ajánlással támogatta.³² A püspök a diszponálást november 29-én kelt levelében tette meg Csonta József javára.³³ Időközben viszont Keresztes Márton udvarhelyi szónoklat tanár³⁴ „*az ösméretes nép felkelési tábor oda hagyván az ürességbe jött Atyhai lelkészi hivatalt hivatlan elfoglalta*”.³⁵ A hívek azt hitték, hogy Keresztes Márton hivatalosan lett Atyhába kinevezve. A megyebírók levelében ugyanis azt olvashatjuk, hogy ők ugyan a községnek papul a lengyelfalvit kérték meg, viszont „*éppen akkor: midőn Megyénkből 170-en a táborba volnának mely idő alatt ideiglenes papnak Érdemtellyes T. Keresztes Márton úr neveztetett ki*”.³⁶ Az atyhai hívek egy része ezért kérte az udvarhelyi

³² GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1404/1848. – 1848. november 21.: *Kapca János Sepsikőröspataki lelkész levele Kovács Miklós püspökhöz*; GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1404/1848. – Brassó, 1848. december 14.: *Kovács Antal brassói plébános ajánló levele*.

³³ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1368/1848. – 1848. október, november: *Az atyhai plébános kérdésével kapcsolatos iratok*.

³⁴ Radikális forradalmi magatartását volt alkalmunk a forradalmi kormánnyal való kapcsolatot elemző fejezetben tárgyalni.

³⁵ GYÉFL PI. – 389.d. 10.cs. 1420/1848. – Atyha, 1848. december: *Levelek és válaszlevelek az atyhai plébánia ügyében*.

³⁶ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 28/1849. – Atyha, 1849. január 19.: *Gagy Antal és Györfi Sándor megyebírók levele Kovács Miklós püspökhöz*.

esperes-helyettést, hogy ne a lengyelfalvi plébánost, hanem a már ott levő Keresztes Mártont erősítsék meg hivatalában. Erről a kérről Antalfi János december 17-én értesítette a diszponált papot, Csonta Józsefet,³⁷ és a főpásztort is. A püspök kitartott határozata mellett, jelezve, hogy a diszponálást nem fogja megváltoztatni.³⁸ Ugyanakkor erőteljesen megróttá az atyhai közösséget, beígervén, hogy ha döntését nem tartják tiszteletben, lelkész nélkül hagyja a közösséget.³⁹ A bizonytalan helyzetben Csonta József nem is költözött át Atyhába. Keresztes Márton viszont elhagyta az egyházközsége, így a hívek végső soron pap nélkül maradtak. A szék osztrák ellenőrzés alá kerülését követően hiányosak az információk a tevékenységéről, viszont tudjuk azt, hogy a megtorlaskor börtönbüntetést kapott, de sikerült megszöknie. Egykori tanítványa, Orbán Balázs a Székelyföld leírásában név szerint is megemlíti Keresztes Mártont, a forradalmár papot, akinek évekig bujkálnia kellett a számonkérés elkerülése miatt.

A vizsgált adatok megerősítik, hogy Keresztes Márton mind a polgári lakosság, mind paptársai által elfogadott forradalmi tekintély volt a szabadságharc alatt. Hosszú és sikeres bujkálása (10 év) rávilágít arra is, hogy ez a magyarul, németül, románul, örményül és latinul is beszélő paptanár széles és megbízható kapcsolatrendszerrel rendelkezett, amit ki- és felhasznált mind a forradalom és szabadságharc alatt, mind annak leverése után. Forradalmi elkötelezettsége egyházi radikalizmussal való párosulása miatt viszont a püspök sosem tért napirendre Keresztes Márton magatartása felett, így annak ellenére, hogy 1858-ban

³⁷ GYÉFL PI. – 394.d. 11. cs. 633/1849: *Historia Domus et Ecclesiae Rom. Cath.*, *Udvarhely*: – 46/1848.

³⁸ GYÉFL PI. – 394.d. 11. cs. 633/1849: *Historia Domus et Ecclesiae Rom. Cath.*, *Udvarhely*: – 47/1848.

³⁹ GYÉFL PI. – 389.d. 10.cs. 1420/1848. – 1848. december: *Levelek és válaszlevelek az atyhai plébánia ügyében.*

királyi kegyelmet kapott, utána sem nevezte ki plébánosnak, kizárólag csak lelkigyakorlatokat tarthatott.⁴⁰ Keresztes Márton esete jól jelzi, hogy egyházi szempontból nem elsősorban a politikai elkötelezettség, hanem sokkal inkább az egyházi engedetlenség az, aminek a forradalom leverése utáni következményei az egyházi pályafutás szempontjából meghatározóbbak. Így a megyéspüspök az egyházfegyelmileg indokolt esetekben megszeménoen következetesnek bizonyult az egyházi fenytékek, megszorítások alkalmazásában. Egy rövid utalás szintjén azt látjuk ugyanis, hogy a csak forradalmi szerepvállalás – de nem egyházfegyelmi engedetlenség – esetében a megyéspüspök nagyon hatékonyan kiállt papjai védelmében. Például a gyors áthelyezés lehetőségével élt a gyulafehérvári teológiai tanár, Cziriél Antal esetében, akit Offenbányára helyezve mentesített a felelősségre vonás alól, miközben Cziriél Antal a lelkesítő beszédei miatt az osztrák katonatiszektól a „*kicsi Kossuth*” melléknevet kapta.

A fenti eset mellett érdemes azt is megvizsgálni, hogy milyen forradalmi magatartásokat takarhatnak azok az esetek, amikor a győztes osztrák hatalom nem büntetett, hanem jutalmazott. László Elek naplójában feljegyzi, hogy 1849. október 5-én a sajtóból értesült azoknak a névsoráról, akik a „*magyar forradalomban öfelsége iránt hívségeket*” tettek, s ezért kitüntetésben részesültek. Ez szorosban kapcsolatban áll Szcitovszky azzal az augusztus 23-án kelt, korábban is idézett levelében⁴¹ megfogalmazott utasításával, amelyben az egyházmegyék vezetőit felszólította, hogy részletes és pontos kimutatást küldjenek be hozzá azokról a papokról, akik „*a gondjuk alá bizott népet és ifjúságot ő Felsége és a törvényes rend iránti hűség és engedelmisségben megtartani törekedtek és ezáltal*

⁴⁰ Marton i.m. 224–227.; Kovács i.m..

⁴¹ EFL – 830/1849. Szcitovszky János Prímás körlevele, 1849. augusztus 23.

jutalomra méltókká lettek”. Külön kérte, hogy „*e kérdés felfejtésénél minden egyes emberről egyes események elősorolandók, oly pontossággal, hogy a leírás a próbát minden tekintetben kiállhassa*”. László Elek naplója az erdélyi egyházmegyes papok közül név szerint kiemeli Ludwig Jánost,⁴² Schlauf Ignácot, a szebeni esperest, illetve Bodnár Lajos⁴³ volt zalatnai plébánost. Róla megjegyzi: „*bizony tudom, hogy nagyági plébános, a jámbor Bodnár is nem sok vizet zavart a magyarok előtt, s mégis ezek mind keresztes vitézek! Így alacsonyították becse a szentkeresztnek!*”⁴⁴ A jelzett papok közül röviden Bodnár Lajos szerepét mutatjuk be, hiszen a forradalom és szabadságharc évei alatti magatartása a leginkább példázza, hogy a polgári hatóság felé közzölt adatok milyen mértékben lehetnek kapcsolatban azzal, ahogyan a püspök saját papjairól vélekedett. A Bodnár Lajos és a megyéspüspök közt kialakult konfliktus elkenődése akkor, amikor jutalmazásra terjesztették fel a császáriaknak, relevánsan jelzi az egyházmegye és az osztrák polgári, katonai hatóság közti kommunikációban megjelenő információk relatív értékét az önvédelmi mechanizmusnak megfelelően.

⁴² Aki ráadásul katonai lelkészként is szolgált 1848-ban. Az ő helyzete annyiban sajátos, hogy a forradalom bukását követően a császári kormányzat kitünteti. – „*A politikai zavarok között Ő Felsége és a törvényes rend iránt bebizonyítottát, s mellyért magától az erdélyi polgári és katonai főkormányzó Ur ő nagysága méltóságától is kitüntető elismerést nyerni szerencsés voltál.*” – GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – A püspök levele Ludwig Jánosnak, 1849. október 22.; A gyulafehérvári polgár naplójának szerzője, László Elek epésen jegyzi meg, hogy az egyetlen érdeme, hogy a zavaros események közepette „*oláhországba futott*”. – László Elek, *Egy gyulafehérvári polgárnak naplója az 1848/49. évi forradalom alatt*, sajtó alá rendezte Sávai János. Szegeged 1998. 198.

⁴³ Bodnár Lajos (1798–1872) 1933-tól szolgált Zalaton, majd 1849-től nagyági plébános. Ld. Ferenczi Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*, Budapest–Kolozsvár 2009. 191.

⁴⁴ László i.m. 198.

Bodnár Lajos zalatnai plébános⁴⁵ a 2500 főes bányaváros szinte 1200 katolikusáért felelt. Zalatna október 23-án a román felkelők áldozatául esett, a várost felgyújtották, a magyar lakosság jelentős részét meggyilkolták.⁴⁶ Bodnár Lajos plébános október 27-én írta első jelentését, de nem tért ki a részletekre.⁴⁷ Helyzete kilátástalanságára való hivatkozással állomáshelyének elhagyását tervezve kérte a püspököt, hogy „méltóztasson a várbeli Commandánstul egynehány katonát küldeni, ki engem cselédemmel átkísérjen Fejérvárra”. Erre viszont nem kerülhetett sor. November 1-jén újabb levéllel fordult főpásztorához, melyben jelezte, hogy „Kovács és Szabó urak Abrudbányára menekültek”, ő viszont még kitart plébániáján.⁴⁸ Következő leveléből megtudjuk, hogy már csak kevés ideig. November 28-án, miután Szebenbe menekült, részletesebb jelentést küldött ugyanis. A menekülésre bevallása szerint a növekvő magyarellenesség készítette. Október 23-a után csak egy hétig bírta Zalatnán, ahol leégett és kirabolgatott a templom és a plébánia is. A tél közeledte miatt a legsürgősebbnek a templom befedését látta, még ha csak ideiglenes deszkafedélzettel is. Az átélt események arra készítették ugyanakkor, hogy elhelyezését kérje Zalatnáról; s ismerve az ottani állapotokat, a maga helyébe egy

⁴⁵ 1833-tól plébános Zalatnán. – Beke Antal: *Az erdélyi egyházmegyei papnövelde történeti vázlatja*. Károly–Fehérvár, pk-i nyomda, 1870, 121.

⁴⁶ Jelen tanulmánynak nem célja a polgárháborús konfliktus elemzése. Erre vonatkozóan, a zalatnai tragédiát illetően ld. részletesebben: Tamási Zsolt: *1848. október 23. Preszáka*. In: Pál–Antal Sándor – Cornel Sigmirean – Simon Zsolt (szerk.): *A történetíró elhivatottsága: Emlékkönyv Szabó Miklós születésének 80. évfordulójára*. Marosvásárhely 2012. 375–391.

⁴⁷ „Oly írtoztató állapotban vagyok, leírni nem tudom: mindenünk oda égett, elraboltatott, életünk veszedelemben van, templomunk leégett.” – GYÉFL. PI. – 390.d. 16.cs. 1310/1848: Zalatna, 1848. október 27.: *Bodnár Lajos zalatnai plébános levele Kovács Miklós püspöknek*.

⁴⁸ GYÉFL. PI. – 390.d. 16.cs. 1310/1848. – Zalatna, 1848. november 1.: *Bodnár Lajos zalatnai plébános levele Kovács Miklós püspöknek*.

„német nevű, oláhul jól beszélő egyént” ajánl. Ezt a kérését többször is megismételte a későbbiekben.⁴⁹ Kovács Miklós megyéspüspök az áthelyezési kérelem engedélyezése helyett Béldi Györgytől, a királyi kincstár elnökétől kért a templom renoválásához pénzbeli támogatást s Bodnár számára lakást.⁵⁰ Béldi György jobbnak látta azonban, hogy az életben maradt Bodnárt és Szabó Jánost⁵¹ helyezték máshova, s tekintve Zalatna helyzetét és a megfogyatkozott hívek számát, oda egy mérsékeltebb fizetéssel díjazandó káplánt,

⁴⁹ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 61/1849. – *Bodnár Lajos levele a püspökhöz*, Zalatna, 1849. február 27.; GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1413/1848. – *Bodnár Lajos levele a püspökhöz*, Szeben, 1848. december 20.; GYÉFL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – Másolat 374/1849. – *Bodnár Lajos levele a Kincstárhoz*, Nagyszeben, 1849. február 9.; GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1377/1848. – *Bodnár Lajos levele a püspökhöz*, Szeben, 1848. November 28.: „de midőn napon (...) kellett hallanom a magyar ellen növekedő ellenszenvet, életemet biztosítandó, eltávoztam, mert mit tehetek róla, hogy magyarnak születtem.”

⁵⁰ A püspök a nehéz helyzetben kitartást kívánt papjaitól, s Bodnár se kivétel. Felszólította, hogy térjen vissza ő maga Zalatnára. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1377/1848. – *Bodnár jelentése a püspöknek, illetve a püspök levele Béldi Györgyhez*, Nagyszeben, 1848. november 28. illetve Gyulafehérvár, 1848. december 11.

⁵¹ Gimnáziumi tanár 1846-tól. Kovács i.m. 148.; Szabó Jánost már korábban máshova szándékozták helyezni. 1848 nyarán a zalatnai hívek tiltakoztak ez ellen. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 876/1848. – *66 katolikus tiltakozó levele Szabó János elhelyezése ellen*, Zalatna, 1848. június 7.; A püspök az 1393 sz. rendeletével december 12-én Szabó Jánost Kolozsvárra helyezte. – GYÉFL PI. – 393.d. 4.cs. 16/1849. – *A püspök levele a Kincstári Tanácshoz*, Gyulafehérvár, 1849. január 8.; Bodnárnak rosszul esett, hogy csak Szabó volt ily szerencsés, s ő pedig nem. Felháborodásában a püspöknek a szemére vetette, hogy pont azzal gyakorolt ily kegyet, akinek fellengzős beszéde ingerelte a románokat Zalatnán a katolikus papság ellen („ha magyar nem volnék, szégyellnék élni” – jelentette ki Bodnár szerint Szabó János). – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1395/1848. – *Bodnár Lajos levele a püspöknek*, Nagyszeben, 1848. december 11.

vagy esetleg szerzetes atyát küldjenek.⁵² A püspök Kovács József bányavidéki esperes, abrudbányai plébános segítségét kérte, hogy pontosabb információkat szerezhessen Zalatnáról,⁵³ „*hol eddig fele számmal voltak papok, a megmaradt hívek zokogva panaszzolják, hogy az vallás egyetlen isteni vigasztalástól is meg vannak fosztva*”.⁵⁴ Csak miután Kovács József részletes tájékoztatását megkapja, szándékozott sürgetni a Kincstárt.⁵⁵ Kovács József jelentéséből megtudta, hogy ugyan ő még nem volt lemenve Zalatnára, de azért néhány lényeges információval szolgálhat: szerinte Bodnár Lajost fel kell szólítani, hogy adjon számot, amiért főpásztori engedély nélkül elhagyta a híveit (itt az esperes a jó pásztor parabolára hivatkozott). Tudatta, hogy a zalatnai temetői Hene kápolna⁵⁶ teljesen épen maradt, ahol misézni lehetne. A szükséges kellékek is megvoltak ehhez. Ő maga csak kelyhet kellett kölcsönözzön, egyéb

⁵² GYÉFL PI. – 389.d. 8.cs. 1414/1848: *Béldi György levele a püspökhöz*, Nagyszeben, 1848. december 9.

⁵³ A fennakadt közlekedés miatt erre csak később fog sor kerülni. – GYÉFL PI. – 391.d. 30.cs. 1392/1848. – *A püspök és Kovács esperes levélváltása*, Gyulafehérvár, 1848. november 26. illetve Abrudbánya, 1848. december 7.; Román Antal zalatnai lelkész és tanár haláláról is Kovács esperes jelentéséből értesül csak a püspök. – GYÉFL PI. – 393.d. 37.cs. 1358/1848. – *Kovács József jelentése püspöknek*, Abrudbánya, 1848. november 15.; Haláláról tudósít az 1849. januárjában megküldött jelentése is Kovács Józsefnek. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 29/1849; Marton i.m. 224–227; Kovács i.m.

⁵⁴ GYÉFL PI. – 393.d. 37.cs. 1391/1848. – *Kovács József jelentése a püspöknek*, Abrudbánya, 1848. december 4.

⁵⁵ Ugyanakkor azt is kilátásba helyezte, hogy ha Bodnár az engedelmességet megtagadva nem tér vissza Zalatnára, akkor sem fogja pap nélkül hagyni e plébániát (ez a válasza Kovács József december 7-ei levelére, amelyben kérte, hogy vagy Bodnárt szólítsa fel a püspök visszatérésre, vagy mást helyezzen a helyébe) – GYÉFL PI. – 391.d. 30.cs. 1392/1848. – *A püspök levele Kovács Józsefnek*, Gyulafehérvár, 1848. december 12.

⁵⁶ A temetői kápolnában – Hene Ferenc zalatnai plébános építtette 1825-ben. – ... *A gyulafehérvári főegyházmegye történelmi sematizmusa a 2000. jubileum és milleniumi évben*, Gloria, Gyulafehérvár 2000, 66.

megvolt. Előkerült a nagy cibórium is. Utalt arra, hogy az elrablott tárgyak közül sok került elő Lukáts kereskedőnél, s „*remelleni lehet! miszerint a kinyomozó bizottmány még többeket fog kézre keríteni, főképp ha a zalatnai dis unitus papot jó moddal megkerik*”. A lakásgondot se tartotta veszélyesnek az esperes, véleménye szerint a költészeti tanár háza kis költséggel lakhatóvá tehető. Ez ugyanis bolthajtásos lakás, amely csak kívülről sérült, belül semmi baja. Kérte, hogy a püspök parancsoljon rá Bodnára, hogy térjen vissza, vagy ha Bodnár félne visszajönni, akkor a püspök valakit nevezzen ki adminisztrátornak a plébániára.

Mivel a Kincstár a kiadásainak csökkentése miatt mindenképp káplánsággá akarta alakítani Zalatnát, ezért a püspök december 25-én újra felszólította az esperest, hogy ne halogassa a Zalatnára való menést, mert sürgősen nagyon pontos információk kellenek neki a megmaradt hívek számáról, arról, hogy az elmenekültek visszatérnek-e majd tavasszal Zalatnára, s melyek azok az okok, amelyek Zalatna káplánsággá alakítása ellen szólnak.⁵⁷ Béldi György 1849. január 12-i levelében a Kincstár anyagi gondjaira hivatkozva újra kérte Zalatna káplánsággá alakítását.⁵⁸ Újra felszólította tehát a püspök az esperest, hogy azonnal menjen le Zalatnára szétnézni.⁵⁹ Január 19-én végül elküldte az esperes a jelentést. Személyesen nem tudott lemenni ugyan, de megbízható emberek⁶⁰

⁵⁷ GYÉFL PI. – 391.d. 30.cs. 1412/1848– *A püspök levele Kovács Józsefnek*, Gyulafehérvár, 1848. december 25.

⁵⁸ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 36/1849– *Béldi György levele a püspöknek*, Nagyszében, 1849. január 12.

⁵⁹ GYÉFL PI. – 395.d. 37.cs. 6/1849. – *Kovács József és a püspök levélváltása*, Abrudbánya, 1848. december 28. illetve Gyulafehérvár, 1849. január 8.

⁶⁰ Lukáts Lukács gazdag zalatnai polgár (nála találtak menedéket a Zalatnán maradt „*nem románok*” – „*nagy számban*” – s az ő lánya, Lukács Róza erélyes fellépése is életmentő védelmet nyújtott az életben maradottaknak. – Szilágyi Farkas, *Alsófehér vármegye Történelme – Alsófehér vármegye 1848–49-ben*, III. köt. Nagy-Enyed, 1898. 157.

révén pontos információkat szerzett be. Ezek tudósítása szerint 555 katolikus van Zalatnán.⁶¹ Az 1200 katolikusból 447-en voltak ekkor elmenekülve, a meghaltak és elveszettek száma 198-ra ment jelentése szerint. Ezek neveit mellékelte is a püspöknek. E lista 248 halottat, illetve elvesztődöttet tartalmaz, a katolikus áldozatok mellett feltüntetve a 43 református, 6 unitárius és 1 görögkatolikus vallású halottat is. Kovács esperes optimista volt, szerinte az elmenekültek vissza fognak térni, s a zalatnai bánya majd idővel újabb lakosokat is fog vonzani; s így megint nagy létszámú lesz a város.⁶² A plébános fizetésének lennebb szállításának ellenérveként azt is megemlítette, hogy a nehéz helyzetben nem a híveknek, hanem inkább a papnak kellene őket segíteni.⁶³ A püspök január 27-én e jelentés ismeretében újabb kérelemmel fordult Béli Györgyhöz, tiltakozva Zalatna káplánsággá való alakításának terve ellen. Béli február 16-án kelt levele rámutatott, hogy sokan azzal a szándékkal távoztak el, hogy nem térnek vissza,⁶⁴ s ha vissza is térnének,

⁶¹ Ezt a számot jelentette Kálmán Ábrahám is, amikor kérte Zalatnára helyezését, február 26-ai levelében. Akkor Bodnár még nem volt visszatérve oda. – GYÉFL PI. – 393.d. csoporton kívül, 60/1849. – *Kálmán Ábrahám elhelyezési kérelme a püspökhöz*, Boica, 1849. február 26.

⁶² Optimizmusa nem igazolódott be, mármint ami a katolikus lakosság gyarapodására utalt. 1882-ben csak 682 katolikust említ a sematizmus. – ... *Schematismus venerabilis Cleri diocesis Transsylvaniensis – editus pro anno A Christo Nato MDCCCLXXXII*. Albae-Carolinae 1882. 32.

⁶³ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 29/1849. – *Kovács József jelentése a püspöknek*, Abrudbánya, 1849. január 19.

⁶⁴ Bodnár kérelemmel fordult Bélihez is, s ebből kiderül, hogy ő nem akart visszatérni. – GYÉFL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – *Bodnár levele Béli Györgyhöz*, Nagyszeben, 1849. január 8. A visszatérés miatti félelme készítette arra, hogy enyhén túlzó jelentéseket írjon: „*híveim nagyobb s miveltebb része... gyilkoltatva le.*” – *Bodnár levele Szebenből a püspöknek*, 1848. december 20. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1413/1848; „*kevés fennmaradott katolikusok*” – *Bodnár november 28-ai jelentése a püspöknek*. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1377/1848.

akkor sem lesznek annyian, mint 1847-ben, amikor is megnövelték a pap fizetését.⁶⁵

Kálmán Ábrahám boicai plébános látva Zalatna állapotát, a hívek – az elmenekült plébános, Bodnár Lajos vissza nem térte miatti – magukra maradását, már februárban kérte a maga számára Zalatnát.⁶⁶ A püspök nem engedett e kérésnek. Akaratának megtagadását, Bodnár jogtalan állomáshely-elhagyását nem fogadta el. A rendkívüli helyzetet tekintve kénytelen volt kemény kézzel irányítani egyházmegyéjét, nem tűrhette parancsainak megtagadását. Szerinte az elmenekülés gyávaság, nem illik egy paphoz. Ezért Bodnár érveléseit⁶⁷ – mint magyarázkodásokat – nem fogadta el

⁶⁵ „Zalathnán a kath. hívek nagyobb részt kiirtattak” – állította Béldi még az 1848 december 9-én keltezett levelében (GYÉFL PI. – 389.d. 8.cs. 1414/1848), s a 29/1849-es leiratról azt állítva, hogy nem hiteles – így bizonyítva, hogy elég Zalatnára egy káplánt vagy mérsékelt fizetésű szerzetest helyezni. – GYÉFL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – Másolat: 405 – *Béldi György levele a püspöknek*. Bodnár ugyanis engedett a püspöki parancsnak, s kész volt visszatérni Zalatnára, de csak akkor, ha anyagi feltételeket is biztosítanak. Lakást kért, a misézéshez meg: „*viasz gyertya, borliszt... tömjén... s.a.t.*” szükséges, hogy rendelkezésére álljon. Béldi György tudta, hogy Bodnár kívánalmainak nem tehet eleget: „*lehetetlen rangjához illő szálással is ellátni*”. – Uo.

⁶⁶ GYÉFL PI. – 393.d. csoporton kívül, 60/1849. – *Kálmán Ábrahám elhelyezési kérelme a püspökhöz*, Boica, 1849. február 26.

⁶⁷ „*Avagy szolgálhatok e továbbra is lelki örömmel ott hol kedvelt híveim nagyobb s miveltebb része minden emberi érzés és megrázkodtató kegyetlenséggel gyilkoltatva le?*” Eltávozását nem tartotta esküszegésnek, mert nem vallási, hanem nemzeti üldözés kényszerítette menekülésre. Mindenét elrabolták, még pályakezdekésekor is tehetősebb volt, hiszen akkor legalább „*egy pár váltózóm, ágyneműm volt*”. Zalatnán nincs hol laknia, fizetése az infláció miatt már csak az élelemre elmenne; itt a tél, s nincs semmi előleges beszerzés, nincs tartaléka, sőt még edényei sincsenek – a közlekedés nehézségei miatt se utazhatna vissza. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1413/1848. – *Bodnár Lajos levele a püspöknek*, Nagyszében, 1848. december 20.

hanem engedelmességet kívánt meg.⁶⁸ Bodnárt meglepte a püspök reakciója,⁶⁹ de végül a többszöri felszólításnak⁷⁰ engedelmeskedve visszatért Zalatnára.⁷¹ 1849. február 27-én érkezett vissza,⁷² s amint

⁶⁸ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1395/1848. – december 14-én keltezve a püspök visszatérésre szólította fel. Bátorította, hogy van már fizetés is, ideiglenesen a Hene féle kápolnában misézhet. Ha visszatér és megkapja fizetését, nem kell másokra szorulnia (ezzel is érvelt Bodnár – uo.). Ugyanakkor kifejtette, hogy a híveket nem szabad magukra hagyni, s figyelmeztette, hogy ha nem tér vissza, „nyilatkozata tökéletes lemondásnak tekintetvén” – állomás nélkül hagyja. A püspök érvelésének alapját a „jó pásztor” példája jelentette. Ha Bodnár a nehéz időkben nem térne vissza, az a püspök szerint bebizonyítaná, hogy „juhait csak a gyapjúért és a tejért szerette”. – GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 36/1849. – *A püspök levele Béli Györgynek*, 1849. január 31.

⁶⁹ „Ez egy tulajdon hibája nélkül szerencsétlenné lett, mindenéből ki fosztott embernek sorsát, csak keseríti még inkább, midőn látja, hogy az egyetlen egy segedelmes forrás, mely részére létezőnek hisz, előtte el légyen zárva.” – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1395/1848. – *Bodnár levele a püspöknek*, Nagyszeben, 1848. december 11.

⁷⁰ Bodnár tetteivel nem igyekezett engedelmességét bizonyítani, de a püspök több alkalommal is esélyt adott, hogy visszatérhessen. Ehhez hozzájárulhatott Kovács esperes levele is, aki ezt írta: „neki hibául (mármint az elmenekülését) felronni annál kevesebb lehet, mert ő ezt az után tette minnek utánna szeme láttára szamtalanok meggyilkoltattak, s mindenki a mint lehetett futás által igyekezett elletit a vevő veszedelemből megmenteni.” – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 29/1849. – *Kovács József jelentése a püspöknek*, Abrudbánya, 1849. január 19.

⁷¹ Előbb a Kincstárhoz fordult anyagi segítségért (GYÉFL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – Másolat 137/1849. – Bodnár levele a Kincstárlathoz, 1849. január 8.), s kissé halogatva indulását. Arra hivatkozott, hogy nincs mivel induljon. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 49/1849. – *Bodnár levele a püspöknek*, 1849. február 15.

⁷² Február 13-i levele az esperesnek a püspökhöz beszámol arról, hogy még üres a zalatnai plébánia. – GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 52/1849; GYÉFL PI. – 393.d. csoporton kívül, 60/1849. – *Kálmán Ábrahám levele a püspöknek*, 1849. február 26. – még mindig nem érkezett vissza Bodnár.; GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 61/1849. – *Bodnár jelentése a püspöknek*, Zalatna 1848. február 27. – beszámolt visszatértéről, a püspök március 7-én keltezett válaszában bátorította, hogy a kedvezőtlen körülmények közt is álljon helyt.

jelentéséből kiderül, egy 15 személyes család terhére volt elszállásolva egy kétszobás lakásban. A magyarellenes dühöt még mindig valóságként írta le, amely egyre fokozódott. Mivel koldusszegény, vagyonát nem féltette. A következő jelentéséből is ömlött a panaszkodás: a visszaszerzett templomi ruhákból csak a kopottak voltak meg, hiányoztak a templomi edények, ideiglenes lakásán se ajtó, se ablak nem volt, a templom félő, hogy összedől, a Hene kápolnában nem lehetett misézni, a magyarok ellen nőtt a düh, eluralkodott a félelem és a szegénység. Ideiglenesen egy magánháiban misézett így, a püspök jóváhagyásával. A püspök nem tudott sokat segíteni, hisz a Kincstárról nem lehetett tudni, hol van, így csak annyit ígérhetett meg, hogy fog küldeni egy kelyhet – kölcsönbe.⁷³

A visszatért plébános ezt követően átélte Zalatna második pusztulását is, újra csak mint szemtanú. Július elsején történt ez.⁷⁴ Életét éjjeli bujkálással és szaladással menthette csak meg. A hívek is elmenekültek, így „*jelenleg itt létező katolikus lelkek száma százat nem halad*”.⁷⁵ Abrudbánya pusztulásakor Kovács József bányavidéki esperest megölték. Az esperesi feladatok végzésére ideiglenesen Bodnár Lajos plébánost hatalmazta fel a püspök 1849 decemberében,⁷⁶ akit időközben a Zalatnáról történt második menekülést

⁷³ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 63/1849. – *Bodnár és a püspök levélváltása*, Zalatna, 1849. március 19, illetve Gyulafehérvár, 1849. március 23.

⁷⁴ A felszabadításra érkező honvédek június 28-án érkeztek Zalatnára, de július 1-jén visszatértek Fehérvárra. Ekkor következett be – bosszúból – Zalatna második pusztulása. – Bölöni Mikó Samu: *Zalatna és Abrudbánya pusztulása 1848/49-ben* (egykorú kéziratából leírta és előszóval ellátta Marjalaki Kiss Lajos). Miskolc [é. n.] 75.

⁷⁵ GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 262/1849. – *Bodnár jelentése a püspöknek*, Zalatna, 1849. augusztus 30.

⁷⁶ GYÉFL PI. – 395.d. 35.cs. 647/1849. – *A püspök válaszlevele Bodnár Lajos november 26-ai felterjesztésére*, 1849. december 5.; Kovács Gyárfás szerint Bodnár ideiglenes esperes december 12-től, és 1850 január 21-től rendes esperes is. – Kovács i.m. 268.

követően áthelyezett Nagyágra. Ugyanis amikor a menekülésben levő Bodnár Lajos újra kérte elhelyezését, a püspök a nagyági plébános halálával megürült nagyági plébánosi helyre Bodnár Lajost nevezte ki.⁷⁷ Wohlgemuth október 5-én nagyági plébánosként megerősítette hivatalában Bodnárt,⁷⁸ aki e rendelet után igyekezett a lehető leghamarabb, utódát be se várva átköltözni Nagyágra.⁷⁹ Kálmán Ábrahám boicai plébános, miután értesült Bodnár elhelyezéséről, azonnal újra kérte a maga számára Zalatnát,⁸⁰ ahova azonban plébánosnak a püspök Ludwig Jánost – a hatalmon levő vezetőség által is támogatott papot – helyezte.⁸¹ Ettől remélte a püspök, hogy a zalatnai pap fizetésével nem lesznek gondok. Plébános-helyettesnek Recker Andrászt nevezte ki,⁸² aki jól beszélt románul

⁷⁷ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – *Bodnár Lajos kinevezése Nagyági plébánosnak*, 1849. október 22. Kinevezését részben Wohlgemuthnak köszönhette. Ő október 5-én a 200 sz. rendeletével erősítette meg Bodnár Nagyágra helyezését. – GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 496/1849. – *Bodnár Lajos levele a püspökhöz*, Zalatna, 1849. október 25.

⁷⁸ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – *A püspök levele Bodnárhoz*, 1849. október 22. Ezzel párhuzamosan kitüntetést is kapott a császári kormányzótól. – László i.m. 198.

⁷⁹ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 496/1849. – *Bodnár levele a püspökhöz*, Zalatna, 1849. október 25.; GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 669/1849. – *Bodnár levele a püspökhöz*, Nagyág, 1849. november 24. – értesítette, hogy már át is költözött.; Bodnár november 10-én indult el Nagyágra: GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 637/1849. – *Recker András jelentése a püspöknek*, Zalatna, 1849. november 20.

⁸⁰ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 497/1849. – *Kálmán Ábrahám levele a püspökhöz*, Boica, 1849. október 27.

⁸¹ „A politikai zavarok között Ő Felsége és a törvényes rend iránt bebizonyítottál, s mellyért magától az erdélyi polgári és katonai főkormányzó Ur Ő nagysága méltóságától is kitüntető elismerést nyerni szerencsés voltál.” – GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – *A püspök levele Ludwig Jánosnak*, 1849. október 22.

⁸² GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – *A püspök levele Ludwig Jánosnak* (1849. október 22.) és *Recker Andrásnak* (1849. október 25.) Recker kineve-

és németül is. Végül tehát „*német nevű, oláhul jól beszélő egyén*” került e plébániára. Recker András november 18-án érkezett meg Zalatnára, ahonnan Bodnár már 10-én elment.

Bodnár Lajos személyes sorsát elemezve azt látjuk tehát, hogy a polgárháborús viszonyok között gyakorlatilag személyes biztonsága érdekében kényszerült a menekülésre, illetve a hosszas menetetőzés után az erélyes püspöki felszólításnak engedelmessé vált. A forradalom leverésének körülményei között a megyéspüspök engedett áthelyezési kérelmének. Kovács Miklós püspök jó érzékkel jutalmazásra terjesztette fel Ludwig Jánost, akit így könnyen diszponálhatott a zalatnai plébániára, illetve a szintén jutalmazásra felterjesztett Bodnár Lajost megbízhatta a bányavidéki esperesi teendővel. Ez a megoldás lehetővé tette, hogy a bányai kincstár a papi fizetéseket folyósíthassa, az áthelyezéseket az osztrák polgári, katonai kormányzat elfogadja, s az egyházi adminisztráció is biztosítható legyen. A megyéspüspök messzemenően személynél hűnt Bodnár 1848/49 telén tanúsított engedetlensége felett, az egyházi fenyegetés alkalmazása ugyanis azt a látszatot keltette volna, hogy a jutalmazásra javasolt papok magatartása nem egyértelműen tekinthető hibátlannak. Tekintve, hogy az osztrák hatóságoknak betekintési joga volt az egyházi peres iratokba, jobbnak tűnt ezt teljesen elkerülni.

Az erdélyi egyházmegyei papság körében esetenként semleges, de akár a forradalmi eszmét nem támogató egyházmegyei papokra is volt példa. Az egyházmegye részéről az ő esetükben a forradalmi kormányval szembeni védelmi mechanizmus alkalmazását figyelhetjük meg. Erre az egyik legrelevánsabb eset a désaknai

zése kegynek számított, hisz előbbi állomása helyén, Tömösön a templom és paplak is leégett.

plébános, Tamási Márton esete, aki ellen a szabadságharc körülményei között a magyar kormány részéről indult eljárás 1849 nyarán. „*Honellenes tettek, s lázító nyilatkozatok gyanújáért*” a városi bíróság elé állították Kolozsváron, viszont sikerült őt kivonni a polgári bíróság hatásköre alól. Helyzete tisztázásáig fogva tartását egyházi személyekre bízta. Így kerül „*az Óvári Sz. Ferenc rendű szerzetesek klasromába*”, ahol böjtöléssel vezekelt.⁸³ A szabadságharc elleni ténykedésekkel gyanúsított plébános esetében a püspöki helynök, Kedves István előtérbe az egyházi vétséget helyezte, átiratában kiemelve, hogy a „*szesz ital... oka mostani szerencsétlenségének*”.⁸⁴ A vádak súlyát ezzel a megoldással a polgári vétségről ugyanúgy áthelyezte az egyházi vétségre, ahogyan a későbbiekben Szcitovszky módszere is javasolta. A megoldás működött, a vádlottat végül felmentették.⁸⁵ Tamási Márton esete jól példázza, hogy az erdélyi egyházmegye a komprimittált papok ügyében a szentszéki tárgyalási lehetőséget nemcsak ismerte, hanem folyamatosan alkalmazta is, így Szcitovszky javaslata csak megerősítette ennek a módszernek az alkalmazásában az erdélyi megyéspüspököt.

Összegzésként megállapítható, hogy az erdélyi egyházmegyes papság forradalmi magatartása egy sajátos diskurzusba került beépítésre a szabadságharc leverését követően. Ennek megfelelően Csiktusnádi Kovács Miklós megyéspüspök a Szcitovszky János prímás által javasolt módszert alkalmazva a forradalmi eseményekben elkötelezett papságát védve, azok fegyelmi eljárását igyekezett egyházi bírósági hatáskörbe átemelni. Ehhez felhasználta az általa kinevezett helynök, Kedves István gyakorlatát, aki Ta-

⁸³ „*Minden héten egy napot szerdát kenyéren és vizen.*”

⁸⁴ GYÉFL PI. – 394.d. 13.cs. 124/1849. – Kolozsvár, 1849. június 6.: *Kedves István ideiglenes püspöki helyettes leirata.*

⁸⁵ GYÉFL PI. – 393.d. 5.cs. 212/1849. – Kolozsvár, 1849. augusztus 26.: *Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

mási Márton dėsaknai plėbánost hasonló módszerrel mentesítette korábban a magyar forradalmi kormány polgári eljárása alól. A forradalom leverése után az osztrák hatalom által foganatosított kezdeti letartóztatások kivédésére nem volt ugyan lehetősége a megyéspüspöknek, hiszen a püspöki központ, Gyulafehérvár ostromzár alóli felszabadulása után viszonylag későn tudta alkalmazni az önvédelmi mechanizmust. A kezdeti polgári, katonai osztrák megtorlásoknak eredményeként több papot is letartóztattak, viszont a legtöbb letartóztatott pap ügye fokozatosan rendeződött. A bekövetkező áthelyezések, kinevezések története jelzi, hogy a megyéspüspök elsősorban az egyházi közigazgatás folytonossága és az egyházfegyelmi szempontok alapján hozta meg döntéseit. A kényszer diktálta, óvintézkedésként történő áthelyezések mellett, indokolt egyházfegyelmi engedetlenség esetében az érintett pap még csak plėbániát sem kaphatott, a királyi kegyelem megszerzése után sem – láthattuk Keresztes Márton esetében. Ugyanakkor a megyéspüspök élt az osztrák hatalom által biztosított lehetőséggel, így előreléptetéseket eszközölt azon papok esetében, akikre a magyar forradalmi kormány támogatása nem volt dokumentáltan rábizonyítható. Nagyvonalúan napirendre térve ezeknek a papoknak egyházfegyelmi vétségei felett,⁸⁶ elsősorban az egyházi közigazgatás biztosítását tekintette fontosabbnak. Az osztrák ellenőrzés alól ezekkel a megoldásokkal mentesítve az egyházmegyes papság számonkérésének a lehetőségét, Kovács Miklós püspök az egyházfegyelmi számonkérés leple alá rejtette papjainak forradalmi magatartását. Felelős püspökként élt a lehetséges módszerekkel, mentve a rábízottakat, biztosítva az egyházmegye papi ellátását. Ez nyilván együtt járt a tényleges forradalmi szerepvállalások elkendőzésével is. A letartóztatások, az osztrák kormányzat által

⁸⁶ Pl. Bodnár Lajos zalatnai plėbános engedély nélküli állomáshelyel hagyása.

hozott ítéletek, a sorra került bebörtönzések jelzik, hogy az erdélyi egyházmegyés papság jelentős része elkötelezte magát a magyar forradalom és szabadságharc ügye mellett. Ez az elkötelezettség nem feltétlenül, de több esetben is együtt járt az egyházfegyelmi radikalizmussal. Az egyházi szinten történő számonkérések az egyházi vétségeket helyezték előtérbe, amelyek esetében ezek élet enyhítette, ha az érintett papról nem lehetett szabadságharci részvételt kimutatni. Az egyházmegye sajátos helyzetének megfelelően a polgárháborús térség papsága az incidensek áldozataként nem kerülhetett az osztrák megtorlás előterébe, így az ő esetükben a forradalmi elkötelezettség a megtorlás fényében jóval nehezebben elemezhető, mint a székelyföldi papság esetében.